

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

Burcu TEMÜR

Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doğa Bilimleri, Sanat ve Teknoloji Yüksek Öğrenim Fakültesi, Hazar Üniversitesi, Azerbaycan, burcu.temur@khazar.org, ORCID: 0000-0002-9149-2236.

Araştırma Makalesi

Research Article

Geliş Tarihi / Submitted

24.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted

16.10.2023

Keywords: Kırgızistan,

Millet, Milliyetçilik,

Manas Destanı, Etno-

Sembolizm

Özet

Kadim bir tarihe sahip ve Orta Asya'nın en eski toplumlarından biri olan Kırgızistan'ın millet inşasını incelerken onun modernite öncesine dayanan güçlü bir geçmişi olduğu görülmektedir. Milattan önceki dönemlerden itibaren birtakım hanlıkların, devletlerin himayesi altına giren Kırgız halkı, bu toplumlarla etkileşimi sonucunda onları çeşitli yönlerden etkilemiş ya da onlardan etkilenmiştir. Ayrıca dönem dönem bağımsızlık deneyimi de yaşamıştır. Bütün bunlar günümüz Kırgız halkını ifade eden değerlerin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Milliyetçilik yaklaşımlarından etno-sembolizmin önemli temsilcilerinden biri olan Anthony Smith'in de ifade ettiği gibi günümüz milliyetçiliğinin oluşmasını yalnızca modern dönemin bir çıktısı olarak açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, bu çalışma kapsamında Kırgız kimliğinin bir parçası olan, ulus inşa sürecinde fazlaca araçsallaştırılan, dünyanın en uzun destanı Manas örnek olarak ele alınmış ve günümüz milliyetçiliğinin oluşmasında Smith'in ifade ettiği şekliyle sembollerin, geleneklerin, etnik kökenin, yaşam tarzının vs. önemli rolü olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak milliyetçiliği modernite dönemi ile başlatan Modernist yaklaşımın tek başına yeterli olmadığı, Kırgız ulus devletinin moderniteden önce oluşturulmuş Manas destanı üzerine inşa edilmesi örneğiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu makale ile etno-sembolizm yaklaşımı temel alınarak modern Kırgız ulusunun geçmiş Kırgız toplumu ile arasında bir bağ kurulup kurulamayacağı araştırılmaya çalışılmıştır.

From the Kyrgyz People to the Kyrgyz State: An Analysis in the Context of Ethno-Symbolism

Araştırma Makalesi

Research Article

Geliş Tarihi /

Submitted

24.08.2023

Kabul Tarihi /

Accepted

16.10.2023

Keywords: Kyrgyzstan,
Nation, Nationalism,
Manas Epic, Ethno-
Symbolism

Abstract

When examining nation building in Kyrgyzstan, which has an ancient history as one of the oldest societies in Central Asia, it evidently has a strong history dating back to pre-modernity. The Kyrgyz people, who have been under the auspices of numerous khanates and states since BC, have either affected or been affected by external influences in diverse ways as a consequence of interaction with these societies. Moreover, a Kyrgyz state also experienced independence from time to time. All these have a significant importance in the formation of values that represent the Kyrgyz people today. Anthony Smith, who is one of the key defenders of ethno-symbolism as one of the nationalist approaches, pointed out that it is not possible to explain the emergence of contemporary nationalism solely as a product of the modern era. In this context within the scope of this study, the longest epic, Manas, which is a part of the Kyrgyz identity and instrumentalized in the nation building process, has been taken as an example, and as Smith expresses that symbols, traditions, ethnicity, lifestyle etc. have a significant role in the formation of contemporary nationalism. Consequently, it has been demonstrated that the modernist approach which began nationalism by modern era is insufficient on its own, with the example of constructing the Kyrgyz nation-state on the epic of Manas, which was established before modernity. This article, which is based on the ethno-symbolism approach, has been scrutinized regarding the link between the modern Kyrgyz nation and the historic Kyrgyz society.

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

Giriş

Millet ve milliyetçilik tanımlanması güç iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok araştırmacının üstünde durduğu bu kavramlar için henüz bir ortak payda yaratılamamıştır. Kökenleri ise birçok bilim insanının üzerinde düşündüğü bir konu olarak gündemde yerini almaktadır. Milliyetçilik yaklaşımları genel anlamda üç ana başlık altında incelenmektedir. Primordiyalistler (ilkçiler), milliyetçiliğin doğal bir oluşum olduğunu savunurken, modernistler modern dönemin bir ürünü olduğu ve modernite ile ortaya çıktığı tezini ortaya atmaktadırlar. Yani Fransız Devrimi, merkezi hükümetlerin oluşmaya başlaması gibi etmenlerle beraber gelen modern dönem, milliyetçiliğin de olduğu dönemin başlangıcı olarak düşünülmektedir. Etno-sembolistler ise bu iki yaklaşım arasında kalmakta, ne geçmişle bağlarını reddetmemektedirler ne de modern çağın ürünü olduğu gerçeğini göz ardı etmemektedirler.

Bu çalışma Kırgız toplumu örneğinde, sembolleri önemli bir araç kabul eden etno-sembolcülerin yaklaşımını ele almaktadır. Kadim bir geçmişe sahip Kırgız toplumunun sadece modernitenin bir ürünü olmadığı gerçeği açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar modernite öncesi, tam anlamıyla modern manada devlet olma bilinci olmamış olsa bile, varlıkları oldukça eski dönemlere dayanan toplumun geçmişine atıf yapan ve geçmişte sahip olunan semboller, mitler, destanlar gibi değerlerin günümüz Kırgızistan'ının oluşumunda önemli rolü olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu hususta Kırgızların modern dönem öncesi oluşan ünlü Manas destanı, modern anlamda Kırgız toplumunun yapılanmasında ve inşasında büyük rol oynamış ve oynamaya devam etmekte olduğu, bundan dolayı Kırgız toplumunu sadece 18. yüzyıl çıktısı olarak ele almanın eksik olduğu tezini açıklamaya çalışılmaktadır.

1. Millet ve Milliyetçilik

1.1. Millet

Fransız ihtilali, krallık ve imparatorlukların tarih sahnesinden silinmesine, ulus-devletlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu ulus-devletler yüzyıllardır varlığını koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bu süreçle beraber toplumsal yapıda ve toplum bilincinde meydana gelen değişikliklerle ulus-devletlerin temeli olan millet kavramının ve milletin yarattığı milliyetçilik ideolojisinin uluslararası arenada daha fazla gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Ne zaman ortaya çıktığı konusu kadar tanımlanması da zor bir kavram olan millet ve milliyetçilik konusunda bilim insanlarının ortak bir payda bulması mümkün olmamıştır. Alptekin'e göre ulus "vatan, ülke, devlet, vatandaşlık, dil, moral değerler, üst kültür gibi bir takım ortak maddi ve manevi değerlere

sahip, ama özellikle modern devletin marifetiyle siyasal olarak oluşmuş bir halkın adıdır” (2022: 6). Güldiken’in ulus tanımına bakıldığında ise iradi olmasının yanı sıra, geçmişte belirli bir zamanda var olmaya başlayan, toplumsal ve coğrafi olduğu kadar siyasal ve ekonomik bir oluşum olan verilmiş değil, edinilmiş bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (2006: 158). Bunlara ilaveten Weber’in tanımına bakılacak olunursa; kendini bağımsız bir devlet şeklinde ortaya koyan duygu birliği olarak tanımlanan millet bu nedenle kendi devletini oluşturma eğiliminde olan topluluktur (1946: 176). Anthony D. Smith’e göre ise “millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi ve kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” şeklinde tanımlanmıştır (2022: 32). Kısacası aynı manevi birliğe sahip ve aynı değerler etrafında birleşen ve yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere bilinçli olarak yaratılan siyasi ekonomik bir oluşumdan bahsedilmektedir.

1.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik olgusu da tıpkı millet olgusu gibi çeşitli tanımlamalara tabi tutulmuş bir kavramdır. Umut Özkırımlı’ya göre milliyetçilik bir ideoloji ve bir sosyal hareket olarak 18. yüzyılın sonlarından itibaren varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir (2000: 12). Alptekin’e göre ulusçuluk ise ulusu oluşturan halkın kimliğini benimsemesi ve diğer uluslar arasında kendi ulusunun konumunu daha değerli konuma getirme ideali olarak açıklanabilir (2022: 6). Tunç ve Bilir’e göre ise aynı millettten olan kişilerin içinde yaşadıkları toplumu yüceltme arzusu şeklinde tezahür etmektedir (1998). Alptekin gibi milliyetçiliği daha soyut perspektiften açıklayan Tunç ve Bilir’in aksine Ertan ve Örs ise kavramın karmaşıklığı hususuna değinmişlerdir. Onlara göre milliyetçilik kavramı “millet, milliyet, etnisite, kültür, ırk, ırkçılık, halk, yurtseverlik” gibi terimlerle iç içe geçmiş belirsiz bir kavramdır (2018: 41). Buna göre kavramın net sınırlarının olmaması tanımlanması açısından zorluk meydana getirmektedir. Anthony Smith’e göre milliyetçilik, insan nüfusunun özerklik, birlik ve kimlik elde etmesi ve sürdürmesi için bir ideolojidir (2011: 37). Toplumların inşasında, modern devletlerin kullandığı, toplumda yaşayan insanları bir çatı altında toplamayı ve aidiyet duygusu yaratmayı hedef edinen bir ideolojidir (Zabunoğlu, 2018: 535). Böylelikle denilebilir ki milliyetçilik, milletleri ifade eden ve ötekenden ayıran belli değerler etrafında bir araya gelmesine yardım eden bir kavram, bir ideolojidir.

Burada ulusçuluk ile milliyetçilik kavramlarının karşılıklarına bakılacak olunursa Alptekin’e göre modern Türkçede ulusçuluğu ifade eden kavramın Osmanlı Türkçesindeki karşılığı milliyetçilik olarak açıklanmaktadır (2022: 6). Fakat Agoston ve Masters’a göre ise Arapça millet

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

anlamında kullanılan bir kelime olan *milla*'dan türemekte, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda dini topluluk anlamına gelmekte, özellikle imparatorluk içinde resmi bir siyasi lider tarafından temsil edilen Müslüman olmayan dini azınlıklar anlamına gelmektedir (2009: 383). Diğer bir değişle, Osmanlı dönemindeki millet kavramı, etnisite veya dil faktörü değil mezhep veya din faktörü üzerine inşa edilmiştir (Yılmaz ve Erdem, 2020: 2567). Alptekin'in ifadesine göre millet ve milliyetçilik kavramları ulus ve ulusçuluk kavramlarına göre daha fazla geleneksel ve yerlidir; fakat bununla birlikte ulus ve ulusçuluk kavramları hem daha yenilikçi ve modern hem de biraz daha seküler anlamlara sahiptirler (2022: 7). Türk Dil Kurumu'nun (TDK) tanımlarına bakıldığında ise millet ve milliyetçilik, ulus ve ulusçuluk kavramları ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Bu kapsamda sözlükte ifade edildiği şekliyle millet, aynı topraklarda yaşayan, “aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu; ulus, budun” şeklinde, milliyetçilik ise “maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı; ulusçuluk, ulusalcılık, milletseverlik, milletperverlik, nasyonalizm” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Literatürde yer alan ve ulusun kökenlerini açıklamaya çalışan, onun doğuşuyla ilgili genel olarak üç temel yaklaşım söz konusudur. Bunlar: Primordializm (İlkçilik), Modernizm ve Etno-Sembolizmdir. Bu yaklaşımlar ele alınırken genel anlamda Türkçe literatürde *ulus* ve *ulusçuluk* kavramlarından ziyade *millet* ve *milliyetçilik* kavramları kullanılmıştır. Bu bağlamda anlam karışıklığı yaratmamak adına millet ve milliyet; ulus ve ulusçuluk ile eş anlamlı olarak ele alınacaktır.

1.2.1. Primordiyalizm (İlkçilik)

Primordiyalizm, milletlerin oluşumunu etnik temellere, etnisiteye dayandırır. Eller ve Coughlan'ın ifade ettiği şekliyle terim ilk olarak Shils tarafından türetilmiş ve 1950'derde Geertz tarafından geliştirilmiştir (1993: 183). Özkırmılı'ya göre ilkçilik bir teori değil bir yaklaşımdır. İlkçiliği savunanlar için milliyetçilik, konuşma, görme ya da koku alma gibi insanoğlunun doğal bir parçasıdır ve milletler çok eski zamanlardan beri var olmuştur (2000: 64). İlkel bir bağlılık ile toplumsal varoluşun “verilenlerinden” (*given*) kaynaklanan bir bağlılık ifade edilmektedir. Daha net bir şekilde “verilmişlik” (*givenness*) belli bir dini topluluk içinde doğmak, belli bir dili hatta dilin belli bir lehçesini konuşmak ve belli sosyal teamülleri uygulamaktan kaynaklanır (Geertz, 1973: 259). Etnisiteyi kan bağı ile açıklayan primordialistler, bu kan bağı algısının zamana ve mekâna bağlı olmadan süreceğini ileri sürmektedirler (Aktürk, 2006: 25). Özkırmılı ilkçiliği doğalcı, sosyo-biyolojik ve kültürel olarak üç başlık altında analiz etmiştir. İlkçiliğin en uç versiyonu olarak düşünülen doğalcı yaklaşıma göre milli kimlikler insanın doğal bir parçasıdır (2000: 66). İnsan bir

buruna ve iki kulağa sahip olmak zorunda olduğu gibi bir milliyete sahip olmak zorundadır (Gellner, 1983: 6). Söz konusu ikinci yaklaşım ise etnik ve milli bağların kökenini genetik mekanizmalarda ve içgüdülerde ararken, kültürel ilkçiler ise bireylerin algı ve inanışlarına odaklanırlar (Özkırımlı, 2000: 75).

1.2.2. Modernizm

Modernist teori ise ilkçi teorisyenlerin aksine milletlerin varlığının modern dönemlerde oluştuğunu ileri süren teoridir. John Breuilly'ye göre milliyetçilik bir siyaset biçimidir. Milliyetçilik en iyi şekilde modern devlet ve modern devlet sistemi bağlamında politik davranışın uygun bir biçimi şeklinde anlaşılmaktadır (1993: 1). İlkçi yaklaşımın aksine Gellner'e göre ise milletleri doğal, tanrı vergisi olarak sınıflandırılması, doğuştan olan uzun süre ertelenmiş politik kader olarak ele alınması bir efsanedir (1983: 48-49). Modern çağın ürünü olan milliyetçilik Fransız devrimiyle beraber ideolojik olarak varlık göstermeye başlamıştır. Yani başka bir deyişle, ilkçilerin iddia ettiği gibi insanlığın doğal bir parçası değil daha sonradan inşa edilen bir olgu olduğu söylenebilir. Gellner'e göre milliyetçilik, bazen önceden var olan kültürleri alır ve onları ulusa dönüştürür, bazen onları yaratır ve sıklıkla da önceden var olan kültürleri yok eder. Bu, gerçek ve kaçınılmaz olandır (Gellner, 1983: 49). Gellner için irade ve kültür ulusal kimlik için önem arz eden kavramlar olarak görülseler de yeterli değildir (1992: 101). Yazara göre irade sadece milletlerin temelini oluşturmakla kalmaz birçok oluşum ve grup için de temel teşkil ettiğinden millet tanımı için yeterli olmamaktadır (1992: 103). Aynı zamanda kültür de toplulukları millet yapmak için gerekli olmakta fakat yalnız başına yeterli olmamaktadır. Gellner kültürel sınırların kesinliği kadar belirsizliğinin de söz konusu olduğunu vurgulamaktadır (1992: 103). Ona göre kültürle irade eğer siyasal birimlerle gerçek manada birleşirse millet oluşmaktadır (Gellner, 1992: 105). Milliyetçiliğe farklı bir bakış kazandıran Benedict Anderson ise milleti egemen, sınırlı bir cemaat şeklinde hayal edilmiş siyasal bir topluluk olarak tanımlamaktadır (Anderson, 1995: 20-22). Modern gelişmelerin ürünü olabilecek sanayi devrinin başlaması, kentleşmenin ve sekülerleşmenin yaşanmaya başlanması, merkezi hükümetlerin kurulması, kapitalizm gibi bir sistemin ortaya çıkması milletler ve milliyetçiliğin doğmasına sebep olmuştur (Gökçalp, 2007: 282). Görüldüğü gibi çok eskiye dayanan bir olgu olduğu varsayımı modernistler tarafından reddedilmekte, modern dünyanın bir parçası olduğu savı kabul görmektedir.

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

1.2.3. Etno-sembolizm

Etno-sembolcü yaklaşım ise modern teoriye katılmakla birlikte etnik temelleri de göz ardı etmeyen teoridir. Ne tam olarak milliyetçiliğin insan ırkının doğal uzantısı olduğunu kabul etmekte, ne de modernistlerin öne sürdüğü gibi 18. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan bir kavram olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Özkırımlı'ya göre etno-sembolcü yaklaşım, ilkçi yaklaşıma ve modernist yaklaşıma göre daha homojendir (2000: 168). Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan Anthony Smith'e göre milliyetçilik, siyasi bir doktrin ve siyaset üslubu olmaktan daha ziyade kültür, ideoloji, dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç biçimi şeklinde ifade edilebilir (2022: 147). Ona göre modern politik milliyetçilik etnik bağlar ve anılar hatta bazı durumlarda modern dönem öncesi etnik kimlikler ve topluluklar dikkate alınmadan anlaşılabilir (Smith, 1996: 361). Smith'e göre semboller, amblemler, ilahiler, festivaller, yaşam ortamları, gelenekler, dilsel kodlar, kutsal yerler ve benzerleri etnik topluluğun eşsiz kültür ve kaderinin güçlü farklılaştırıcıları ve hatırlatıcılarıdır (1998: 191). Buna ek olarak Conversi'nin de ifadesine göre milletler modern bir olgu olmasına rağmen, onların varlığı önceden var olan mitler, anılar, değerler ve son olarak da sembollere dayanır (1995: 74). Bunların yanı sıra geçmiş bağların önemini Armstrong da vurgulamış ve ona göre yüzyıllara dayanan bir zaman boyutu bağımsız etnik deneyimlerin yayılma ve benzeme etkilerinden kurtulması için elzemdir. Genişletilmiş zamansal perspektif, modern milliyetçiliği etnik bilinç döngüsünün bir parçası olarak algılamak bakımından önem arz etmektedir (Armstrong, 1982: 4). Bütün bu açıklamalara bakarak geçmiş bağın günümüz milletlerinin oluşumunun en önemli unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Armstrong, tıpkı Conversi'nin vurguladığı gibi semboller, anılar ve iletişime vurgu yapmış ve modern öncesi dönemde milletlerin ortaya çıkmasında bu üç konseptin analizinin önemli olduğuna değinmiştir (1982: 7). İdeoloji bakımından milliyetçilik hareketleri ve kavramları 18. yüzyılın sonlarına dayandırılrsa da, ulusal yapılar, duygular, semboller açısından resim çok daha karmaşıktır (Smith, 1998: 190). Denilebilir ki, nesilden nesle aktarılan mitler, semboller ve bir millete has kavramlar modern milletin analizinde karşılaşılabilecek öğeler olmaktadır. Smith, millet kavramında mitler ve anılardan çok daha fazlasının olduğunu kabul etmekle birlikte bunların olmazsa olmaz (*sine qua non*) olduğunu dile getirmektedir (1986: 2). Modern dönemde milliyetçilik olgusu, Smith'in üstünde durduğu "olmazsa olmazların" üstüne inşa edilmesiyle mümkün olduğu söylenebilir. Ona göre hafıza olmadan kimlik (seçici de olsa), mit olmadan kolektif amaç olmaz. Bir millet kavramında kimlik ve amaç veya kader gerekli unsurlardır (Smith, 1986: 2). Ayrıca toplumların etnik kökenine de vurgu yapmakta ve etnisitenin şekillenmesi yine toplulukların en eski dönemlerdeki kültürel

değer ve sembollerıyla alakalı olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle Smith etnisiteyi büyük ölçüde mitik ve sembolik bir karaktere sahip bir durum olarak tanımlamaktadır (1986: 16). Aktürk'ün etnik kategori ya da etnisite tanımı da yine Smith'in tanımını destekler niteliktedir. Bu bağlamda yazara göre etnisite; din, mezhep, dilin yanı sıra kabile, klan ve ırk gibi toplumu ifade eden parçalardan bir tanesidir (Aktürk, 2006: 23). Bu kategorilere ait toplumların sahip olduğu, Smith'in ifadesiyle mitler, semboller, anılar, değerlerin de çok yavaş değişen formlar ve türlerin içinde ve onlar tarafından taşındığından dolayı *ethnie* bir defa şekillendikten sonra normal değişimler altında son derece dayanıklı olma ve birçok nesil ve hatta yüzyıllar boyunca devam etme eğilimindedir (1986: 16). Kısacası etniğin değişmesi ya da tamamen yok olması kolaylıkla gerçekleşecek bir durum olmamaktadır. Akıncı'ya göre Smith etnik gruplar ve modern milletler arasında doğrudan bir ilişkiye vurgu yapmasa bile birçok etnik grubun millet olamadığını belirtse de, modern milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşmasında daha önceki zamanların etnik gruplarının tesiri olduğunu savunmaktadır (2014: 143). Bu bağlamda milletlerin oluşumunun 18.yüzyılda yaşanan gelişmelere bağlı ele almak toplumun parçası olan değerleri, modern anlamda toplumu inşa ederken göz ardı etmiş olmak anlamına geldiği söylenebilir.

2. Kırgız Halkının Kökenine Genel Bakış

Varlığı çok eski zamanlara dayanan, günümüzde Orta Asya topraklarının bir parçası olan, Çin kaynaklarından milattan önceki (MÖ) dönemlere kadar gittiği anlaşılan bir millet olan Kırgızlar, Sovyetler Birliği hâkimiyetine girene kadar göçebe olarak yaşamış, boy, klan, kabileler şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bartold'a göre Orta Asya'nın en kadim topluluklarından biri olan Kırgızlar dışında, bilindiği kadarıyla bu bölgede yaşayan topluluklar içinde tarihte adı bu kadar erken görülen başka bir toplumun olmadığı söylenebilir (2014: 184). Kırgız adı Göktürkçe ve bunun yanında Uygurca metinlerde Kırgız olarak ifade edilmiş olmasına rağmen, Arapça ile Farsça kaynaklarda “Kır-kız”, “Hır-hız” ya da “Kır-gız” şeklinde ifade edilmektedir (Akarslan, 2020: 98). Çin tarafından ise “Demir Halk” anlamına gelen Tszsiyangunlar şeklinde isimlendirilmişlerdir (Osmanov, 2013: 147). Kırgız halkı ilk devletlerini MÖ ikinci yüzyılda “Ki-Ku”, “Kien-Kun” ya da “Gen-gün”, “Gegün” ismiyle günümüz Kırgızistan'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda kurmuşlardır (Toraman, t.y.: 3-4).

Oldukça eski bir tarihe sahip toplumun yaşadığı bölgeler hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Kalkan'a göre *Yenisey-Altay, Sibir, Hakasya ve Moğolistan* bölgelerini içeren yerlerde uzun süre yaşadıkları fakat Hun, Göktürk ve Uygur devrinde Kırgız toplumunun tabi tutulduğu göç

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

politikası dolayısıyla eski topraklarından ayrıldıkları söylenebilir (2005: 77). Bartold ise MÖ 201'deki olaylar döneminde ve daha sonraki zamanlarda, Yenisey civarlarında yaşadıklarının muhtemel olduğunu ifade etmiştir (2014: 186). Yenisey bölgesine ilaveten, Osmanov ise günümüz Kuzeybatı Moğolistan'da yer alan Hırkız Nur (Kırgız Gölü) bölgesinde yaşadıkları konusunu savunanların olduğunu ifade etmiştir (2013: 151). Tarihi kaynaklara bakıldığında onların 19. yüzyıla kadar Fergana Vadisi'nde yaşadıkları bilgisine rastlanmaktadır (Alımbayev, 2018: 113).

Çin resmi tarihçiliğinin ilk yapıtının sahibi Sih-ma Ch'ien'e göre Hun Devleti, kuzeyde Gegun hükümdarlığını MÖ 201'de hâkimiyet altına almıştır ve bu dönemdeki olaylar hakkında bilgi, Kırgızlarla ilgili ilk bilgiler olarak kabul edilmelidir (Bartold, 2014: 185). Bunlara ilaveten Orhon nehri civarındaki tarihi kitabelerde birkaç defa Kırgızların bahsinin geçmesi tarihleri hakkında önemli bir detay oluşturmaktadır (Bartold, 2014: 189). Kırgız toplumu MÖ 60'lı dönemlere kadar Hunların oldukça güvenilir tebaası olarak gösterilmektedirler (Osmanov, 2013: 153). Hun Devleti'nin yıkılmasıyla beraber Baykal Gölü ile Tibet arasındaki bölgede Hakas Devleti'ni kuran Kırgızlar 6. yüzyılda Göktürk Devleti'nin ve 8. yüzyılda ise Uygurların egemenliği altına girmiştir (Kırgızistan, t.y.). Fakat Uygur Devleti'nin uyguladığı ağır vergilerden ötürü ayaklanıp Uygurların kuzeyde bulunan topraklarını ele geçirmişler ve 840'da Ötüken'de ikinci Kırgız Devleti'ni kurmuşlardır (Toraman, t.y.: 4). 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu karşısında, Kırgızlar boyun eğmek zorunda kalmışlar ve onların egemenlikleri altına girmişlerdir. Toraman'ın ifadesine göre Cengiz Han tarafından kurulan Çağatay hanedanının bir parçası olan Kırgızlar, 1399'da bağımsızlıklarını yeniden kazanmışlardır (t.y.: 4). 15. yüzyıl başlarında Timur devletinin egemenliği altına giren Kırgızlar bu dönemdeki Moğol saldırıları dolayısıyla Kazakların yaşadığı bölgelere yerleşmişler ve onlara Kırgız-Kazak adı verilmiştir (Kırgızistan, t.y.). Fergana Vadisi'nde yaşayan toplumlar tarafından 1709'da başkent Hokand şehri olmak üzere Hokand Hanlığı kurulmuştur (Alımbayev, 2018: 114). Bu bölgede yaşayan Kırgız toplumunun da Hokand Hanlığının bir parçası olarak 1876 yılına, Rus Çarlığı'nın bölgeyi işgaline kadar Hokand Hanlığının hâkimiyeti altında yaşadıkları söylenebilir.

Orta Asya toprakları 1876 yılında Rus Çarlığı egemenliği altına girmiş olmasına rağmen o dönemlerde Kırgız devletinin oluşumundan bahsetmek mümkün değildir. Etnik kimlikten ziyade eski dönemlerde Orta Asya'da yaşayan topluluklar kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktaydılar (Coldoşov, 2017: 245). Lowe'ye göre Sovyet dönemine kadar Kırgızlarda milliyet bağlarından ziyade akrabalık bağlarına dayanan toplum söz konusuydu ve özellikle güçlü

bir “Kırgız” bilinci hiçbir zaman gelişmedi (2003: 106). Tam manasıyla Kırgız olma bilincinin olmamasının, Rus Çarlığının bu topraklarda ilerlemesinde ve toprakların işgal edilmesinde kolaylaştırıcı etkisinin olduğu söylenebilir. Rus Çarlığının zayıflaması ve 1917 yılında gerçekleşen Rus Devrimi akabinde çarlığın yıkılmasını beraberinde getirmiştir. Rus devrimiyle gelen iç savaşın bitimi sonrasında Sovyetler Birliği kurulmuştur. Böylece Kırgız milleti Sovyetler Birliği çatısı altında varlık göstermeye devam etmiştir.

Kısacası milattan önceki dönemlerden itibaren tarih sahnesinde varlık gösteren Kırgız toplumu birtakım devletlerle ve hanlıklarla etkileşim içine girmiş, onların egemenliği altında yaşamış, zaman zaman kendi devletini kurma teşebbüsünde bulunmuş ve başarmış bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bir millet olarak varlık göstermemiş olsa da bir halk olarak her zaman var olduğu görülmektedir.

3. Sovyetler Dönemi Kırgız Devleti’nin Oluşumu

Sovyetler Birliği’nin kurulmasıyla beraber, Orta Asya’daki toplumlar da artık Sovyetler Birliği sınırlarına dahil edilmişlerdir. Sovyetler Birliği, Rus Çarlığından farklı olarak Orta Asya’daki toplumların birer cumhuriyet olarak varlıklarını sürdürmelerinin kendi çıkarları açısından daha iyi olduğunu düşünerek Orta Asya topraklarını çeşitli şekillerde bölme yoluna gitmiştir. Haugen’e göre Çarlık rejimin aksine, Sovyet komünistleri Orta Asya toplumunu temelden değiştirmeyi amaçlıyorlardı ve projenin önemli kısmı feodal, ataerkil ve kabile, klana dayalı geleneksel sosyal yapıyı değiştirmektir (2013: 234). Pınar Köksal’a göre ise Sovyet liderleri, bölgeyi şekillendiren çeşitli kimliklerin, dini inanış, kabileler arası bağlar, etnisiteye dayanan milliyetçilik gibi, uzun vadede ulus kimliği yaratılarak yok edebileceklerini düşünmüşlerdir (2020: 24). Sabol ise Orta Asya’nın ulusal birimlere bölünmesi merkez tarafından yönetimi kolaylaştıracağı, dine ve liderlere olan geleneksel bağlılıkları ortadan kaldıracağı, Bolşeviklerin, sosyalizm altında meydana geleceğini varsaydığı ulusal düşmanlıkları hafifleteceği şeklinde yorumlamıştır (1995: 226). Bu nedenle Sovyetler Birliği, Orta Asya’da kurulacak devlet fikrine sıcak bakmış ve desteklemiştir.

Orta Asya, Rus işgalinden öncesine dayanan zengin bir tarihe sahiptir. Fakat bölge, Sovyetler Birliği 1924’te ulusal sınırları ayırana ve modern, son derece yapay ulusal cumhuriyetler oluşturana kadar etno-milliyetçi çizgide yönetilmemiştir (Lowe, 2003: 106). 1800’lü yılların sonlarında bölgede etnik kimlik üzerine bir ayrım söz konusu olmayıp bu etnik kimlikler bulanık olarak varlığını sürdürmüştür ve Sovyetler Birliği döneminde de etnik kimliğin temeli dil kabul edilmiş ve bu bağlamda etnik kimlikler yeniden oluşturulmuştur (Joldoshov, 2013: 121). 1920’lerde

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

Orta Asya için Sovyet milliyetçilerinin politikası etnik dil kriteri temel alınarak ayrı ulusal cumhuriyetler yaratmak olmuştur (Sengupta, 2000: 407).

Sovyetler Birliği'nin sınırları belirleme politikası öncesi, Moskova yönetimi, insanları yerli yöneticilerden ve din oluşumlardan ayırmayı amaçlayan kendi kaderini tayin etme politikasını belirgin bir şekilde savunarak olumsuz askeri ve politik durumu hafifletmeyi amaçladı (Sabol, 1995: 225). 1917 ve 1920 yılları arasında kendi kaderini tayin hakkı ilkesi; coğrafi konum, Rusya için önem, uluslararası ortam, ulusal hareketlerin gücü gibi bireysel koşullara bağlı olarak çeşitli şekillerde, milletin tanınması arzusunun dile getirildiği farklı bölgelerde uygulanmıştır (d'Encausse, 1992: 97). Sistemin yeni kurulduğu ve ihtilalin ilk zamanlarında kendi kaderini tayin hakkının kısa bir dönem için verildiği ve Sovyetler Birliği'nin kurulma aşamasında olduğu dönemde oluşturulmak istenen rejimin kurumsallaşması için gereken zamanı kazanmak adına uygulanan bir politika olmuştur (Kara, 2021: 101). Lenin'in asıl amacı Rus Çarlığı'nın ortadan kalkması için azınlığın desteğini almak ve Sovyetler Birliği kurulmadan önce yönetimde olan geçici hükümet karşısında yer almalarını sağlamaktı (Yarımoğlu, 2022: 35). Sovyetler Birliği'ne karşı bölgede ortaya çıkabilecek toplu ayaklanmaların olma ihtimali Sovyetler Birliği'ni endişelendirmiş ve bölgede “böl ve yönet” politikası uygulamasına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda Buyar'ın da ifade ettiği gibi Bütün Rusya İcra Komisyonu tarafından 14 Ekim 1924'te alınan kararla Orta Asya'daki toplumların ulusal devletlere bölünmesi kararlaştırılmıştır (2017: 81). Böylece Sovyetler Birliği içinde ulusal cumhuriyetler oluşturulmaya başlanmıştır. Bolşeviklerin Orta Asya'da beş tane ulus devlet yaratmadaki amaçları, bölgede var olan farklı ulusal ve etnik grupların karışıklığı ile mücadele etmekten kaçınmak ve tamamen yok etmek olmasa da bölgede Pantürkizm'in yayılmasını ve etkisini azaltmaktı (Dagiev, 2014: 15). Aynı zamanda bu, aynı kökenden olan toplumları ayırtırmayı ve birbirlerinden uzaklaştırmayı amaçlayan politika olmuştur (Buyar, 2017: 81). En nihayetinde ise Sovyet kimliğini benimsemiş “Sovyet İnsanı” yaratmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda politikasını “böl ve yönet” ilkesi doğrultusunda şekillendiren Sovyetler Birliği'nin, 1924 yılında başlayan sınır belirleme çalışmaları 1936 yılına kadar devam etmiş, bölgedeki toplulukların sınırları defalarca değiştirilmiş, bu toplumlar yeniden isimlendirilmiş ve 1936 yılında son şekli verilmiştir.

1918 yılında kurulan Rusya Federasyonu'nun ilk özerk cumhuriyeti olan Türkistan Özerk Cumhuriyeti, Kırgızistan'ı da kapsayan Türkistan Türklerinin Sovyet Devleti kurulması ve geliştirilmesi yönündeki ilk basamak oldu (Kara, 2013: 1754-1755). 26 Ağustos 1920 tarihinde,

Bütün Rusya Merkez İcra Komisyonu ve Sovyet Halk Komiserleri Rusya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti içinde Özerk Kırgız (Kazak) Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğunu bildiren bir kararname yayınladılar (Sabol, 1995: 232). Bu tarihten sonra Yedisu, Sırderya çevresinde yaşayan Kırgızlar kendi devletlerini kurmak için daha yoğun çalışmaya başlamışlardır ve Türkistan Özerk Cumhuriyeti içinde bir Kırgız bölgesi yaratma fikri ilk defa 1921'de gündeme gelmiştir (Kara, 2013: 1755-1756). Sınırlandırma projesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi tarafından onaylanmış, Orta Asya Cumhuriyetleri ve özerk oblastları resmen ilan edilmiştir (Sabol, 1995: 236). Bu bağlamda 14 Ekim 1924'te alınan kararla "Türkmen SSC, Özbek SSC, Tacik Özerk Oblastı, Kazak Özerk SSC'ne bağlı Kara Kalpak Özerk Oblastı, RSFSR'e bağlı *Kara Kırgız Özerk Oblastı* (Kara-Kırgızskaya Avtonomnaya Oblast)" oluşturulmuştur (Buyar, 2017: 82). 1929'a gelindiğinde ise Tacikistan özerk oblast statüsünden tam bir birliğin cumhuriyeti statüsüne yükselmiş, Kırgızistan ise bu statüyü yedi yıl sonra, 1936'da elde etmiştir (Smith, 1996: 315).

1985 senesinde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle Sovyetler Birliği'ni canlandırmak ve ekonomiyi düzeltmek amacıyla planlamış olduğu perestroyka ve glasnost politikaları Sovyetler Birliği için sonun başlangıcı olmuştur. Bu politikalar birliğin çözülüşünü hızlandırmış ve birlik 1991 senesinde dağılmıştır. 31 Ağustos 1991 yılında da Kırgızistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Yaklaşık yetmiş yıl boyunca Sovyet egemenliği altında kalan devlet, 1991 yılından itibaren hızlı bir şekilde kendi ulusunu inşa sürecine girmiştir. Marksist-Leninist ideolojiyi temel alan ulus kimliği yerine, Sovyetler Birliği öncesi toplumsal değerlerin temel alındığı ve o çerçevede yeniden oluşturulan ulus kimliği önem kazanmıştır (Köksal, 2020: 25).

Özetle Kırgızistan, Sovyetler tarafından 1936 yılında alınan kararla devlet statüsü almıştır. O dönemden 1991 yılına, birliğin dağılmasına kadar, Sovyetler Birliği'ne bağlı ve onun tarafından yönetilen bir eyalet statüsündeyken, 1991'den itibaren artık uluslararası platformda kendi ulusal kimliği olması gereken bir devlet olma zorunluluğu doğmuştur.

4. Kimlik Oluşumunda Destan

Semboller/simgeler toplumları bir arada tutan ve geçmişle bağlarını sağlamlaştırıp, kimlik inşasında büyük öneme sahip olan unsurlardır. Gökalp'e göre bir topluluğa ait gelenekleri ve onların kodlarını bilenler tarafından anlaşılabilir olan nesne, işaret ya da kelime olup, onları tanıyanlar için bir değer ve önemi olan unsurlardır (2007: 291). Toplumların geçmişleriyle bu günleri arasında bağ kuran en önemli olgulardan birisi olan destanlar, onlara atalarından miras

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

kalan folklorlarıdır. Folklorun bir parçası olan destanlar o topluma ait olan sembolleri, değerleri tarihin bir parçası olarak nesilden nesle aktarılmasını sağlamaktadır. Bars'ın da ifade ettiği gibi destanlar, tarihle kurulan bağlar konusunda en güçlü halk anlatılarından biridir (2021: 187). Onların en önemli görevi sadece topluma millet olma duygusunu vermesi değil aynı zamanda toplumu oluşturan bireyler arasındaki bağın ve uzlaşmaların destanlar vasıtasıyla inşa edilmesidir (Yurdigül ve Ayhan, 2018: 1891). Bazancır'e göre ise destanlar, halkların ortaya çıkış hikâyeleri veya milletlerin yaşamlarına büyük etkiler etmiş kahramanlık durumlarının toplumda “milli değerler, ortak semboller ve çeşitli kavramlarla” birleştirilerek ortaya çıkarılmış uzun hikâyelerdir (2022: 243). Böylelikle denilebilir ki, destanların, toplumların milli değerlerinden, kimliklerinden izler taşıması yadırganamaz bir gerçektir. Bir milletin kimlik ve kültürünü anlayabilmek için destanlar da önemli aydınlatıcı rolü üstlenmektedirler. Akyüz'ün belirttiği gibi varlıkları tarihin derinliklerine uzanan milletlerin düşüncelerini, hayallerini dünyaya bakış açılarını ve hayatlarını destanlardan öğrenebilmek mümkündür (2011: 16). Destanların oluşabilmesi için de çeşitli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Oğuz'un makalesinde destanların oluşabilmesi için o toplumun “destan devri” denilen, mitolojik unsurların o toplumun yaşamında etkisinin olduğu dönemde yaşaması gerekmektedir (2004: 7). Bu bağlamda mitolojik unsurların tarihin çok eski zamanlarında yoğun bir şekilde kullanılması ve o dönemlerde oluşan destanların oluşturulduğu toplumun bir parçası olarak yüzyıllar boyu süregelmesi ile o toplumun tarihinin ne kadar eskiye dayandığı yorumu yapılabilir.

4.1. Manas Destanının Rolü

Kadim bir tarihe sahip olan Kırgız halkı için büyük önem arz eden dünyanın en uzun milli destanı Manas Destanı, Kırgız kimliğinin bir parçası olarak kabul edilebilir. Manas Destanı, o dönemlerde henüz devlet kurma, dünyayı fethedip ülkeleri egemenliği altına almak gibi bir amacı olmayan ve kabileler şeklinde yaşayan eski Kırgızların hayatını anlatmaktadır (Gülensoy, 2003). Manas Destanı'nda Kırgızların doğumdan, evliliğe, ölüm törenlerinden, inanç, dünya görüşleri ve doğa anlayışlarına kadar birçok kültürel özellikleri sergilenmektedir (Ekinci, 2016: 343). Bağımsız Kırgızistan'ın inşasında ve Kırgız halkının tarihsel anlamda ne kadar eskiye dayandığının izahı niteliğinde kullanılması konusunda Manas simgesi büyük önem arz etmektedir (Beşirli, 2015: 35). Etnik grubun ve Kırgız öz kimliğinin sağlamlaştırıcı faktörü olarak Manas Destanı, Kırgız halkının manevi kültüründe merkezi role sahiptir (Isaeva, 2015: 191). Manas Destanı sıradan bir destan olarak kalmamış, Kırgızların bütün kültürel özelliklerini, tarihini, gelenek göreneklerini, yaşam

tarzlarını, düşüncelerini de içeren, ansiklopedik özellik taşıyan bir değer olmuştur (Geyikoğlu, 2001: 203). Ayrıca Manas Destanı, devletçiliğe sahip olma arzularının da temsili niteliğinde olmuştur (Akayev, t.y.). Bu hususta denilebilir ki, Kırgız tarihini anlatan en önemli sözlü eserlerden biri olan Manas Destanı, Kırgızların geçmişine, medeniyetine ayna tutan değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yine Geyikoğlu'nun makalesinde ifade ettiği gibi oluşumu İslamiyet'ten önceki döneme tekabül eden Manas Destanı'nda millet olma, bağımsızlık ve buna ilaveten özgürlük gibi kavramlar destanın ruhunu yansıtmakta (2001: 203) ve günümüz Kırgız milleti ile ilgili de önemli unsurları sunmaktadır. Marat'a göre ise Manas Destanı, vatanseverliğin son derece etno-merkezci bir kimliğini taşımasını ve komşu milletlerle arkadaş olurken Kırgız ulusunu yabancılardan koruma ruhunu vurgular. Manas'a dayalı ideoloji, Kırgız dilinin kullanılmasını ve ulusal geleneklere geri dönüşü teşvik eder (Marat, 2008: 39).

Kırgız toplumunun en önemli simgelerinden biri niteliğinde olan Manas Destanı, bağımsızlık sonrası Kırgız toplumunun tanımlanmasında sadece kültürel anlamda bir araç olarak kullanılmamış, politik olarak da derin anlamlar yüklenmiştir. Elitler politik arenada da Kırgız ulus devletini inşa ederlerken, Manas Destanı'nı inşa sürecinin önemli bir parçası olarak ele almışlar ve destan, milliyetçilik bilincinin toplumda güçlenmesi amacıyla aktif olarak kullanılmış bir simge olmuştur. Milli kimlik bilincinin oluşması ve ulusun inşasının bir parçası olarak kullanılması dolayısıyla Manas Destanı'nın önemi yadsınamaz. Bu bağlamda Jacquesson'un ifade ettiği gibi ulusal miras olarak bir destanı koruma ve geliştirme hususunda dünyada kanun yapan ve resmi tatil olarak kutlayan tek ülke olan Kırgızistan (2020: 1) için Manas Destanı, ulusal ideolojik bir çerçeve oluşturmak amacıyla rahat bir seçenek olarak sunulmuştur (Marat, 2008: 35). 1995 yılında, Manas'ın 1000. yılını kutlamak amacıyla festival düzenlenmiş ve bu festivalde Askar Akayev, destandan çıkarılan yedi nasihati bağımsız Kırgızistan için kendi eylem programının içeriği yapacağını belirten bir politik konuşma yapmıştır (Laruelle, 2012: 41). Hem toplumsal hayatı şekillendiren hem de hükümetin ulusu inşa etme aşamasında politik bir araç olarak kullandığı yedi nasihat şu şekilde sıralanmıştır:

- Milli birlik ve beraberlik,
- Uluslararası uyum, dostluk ve iş birliği,
- Milli onur ve vatanseverlik,
- Titiz ve yorulmak bilmez çalışma yoluyla zenginlik ve refah,
- Hümanizm, cömertlik ve tolerans,

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

- Tabiat ile uyum,
- Kırgız devletinin güçlendirilmesi ve muhafaza edilmesi (Marat, 2008: 35)

Kırgız Devleti ve ulusunun inşası hususunda önemli noktalara vurgu yapan yedi nasihatın üçüncü öğüdü kapsamında Kırgız Devleti'nin refaha erişebilmesi için vatanseverlik ve yüksek milli ruhun önemli olduğu vurgulanmıştır (Akayev, t.y.). Buna ilaveten, önem arz eden diğer bir öğüt “Demokrasi Adası” olarak isimlendirilen Kırgızistan’ın bunu koruması hususudur. Akayev’in de ifade ettiği gibi devletçilik ve demokrasiyi korumak bütün halkın en önemli görevidir. Ayrıca “Kırgızistan İnsan Haklarının Ülkesi” milli fikrinin, yedinci öğüdün hayata geçirilmesi için en uygun araç olduğu düşünülmektedir (Akayev, t.y.). Denilebilir ki, Manas Destanı bağımsız Kırgız Devleti’nin oluşumunda hem devletin temelini teşkil etmekte hem de önemli bir yol göstericidir. Ayrıca sadece Kırgız devletinin değil hem de Kırgız ulusunun üzerine inşa edildiği ilkeleri anlama bakımından Manas’ın yedi nasihati önem arz etmektedir.

26-28 Ağustos 1995’de yapılan *Uluslararası Manas Destanı ve Dünya Halklarının Epik Mirasları Sempozyumunda*, Akayev tarafından Manas’ın yedi öğüdü ortaya atılarak, genç kuşakların eğitim öğretiminde kullanılması hususunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Beşirli ve Ünal, 2015: 7). 9 Haziran 2011’de “Manas Destanı Hakkında” kanun, Kırgızistan’ın meclisi tarafından kabul edilmiştir (Beşirli, 2015: 37). 2012 yılında Kırgızistan eğitim bakanlığı tarafından imzalanan kararname, “Manas Çalışmaları” dersini ülkedeki her üniversite öğrencisi için mezun olma şartı olarak kabul etmiştir (Wachtel, 2016: 8-9). Görüldüğü gibi kökeni modernite öncesi döneme uzanan, tarihi bir simge olan Manas Destanı, bir ulus kimliği yaratmak için sadece siyasi arenada kullanılmamış, genç nesillerin eğitimi hususunda da bir araç olmuştur.

Ayrıca Manas Destanı sadece Kırgız toprakları içinde kalmamış, uluslararası anlamda Kırgız kimliğinin ayırt edici unsuru olarak yer almıştır. UNESCO’nun Dünya mirası listesinde yer alan destan, 2015 yılından itibaren, 4 Aralık günü hükümetin çıkarmış olduğu kararname ile “Manas Destanı Günü” olarak kutlanmaktadır (Kaptan, 2022). Bütün bunlara ek olarak, Türk dünyasının kültür başkenti olan Bursa’da 4. Dünya Göçebe Oyunları’nda Kırgızistan’ın da katkılarıyla düzenlenen “Manas Haftası” kapsamında etkinlikler yapılmıştır (Balcıkoca, 2022). Son olarak 2023 yılının Haziran ayında, Manas Destanı’nın ilk el yazması UNESCO tarafından insanlığın ortak mirası kabul edilmiştir (Tayfur, 2023).

Özetle, kadim bir tarihe sahip olan Kırgızistan’ın modern anlamda inşa edilebilmesi için, tarihi çok eski dönemlere dayanan Manas Destanı’nın rolü elzemdir. Bir toplumun modern

anlamda oluşması; toplum bilincinin ortaya çıkması ve toplumun kendi köklerine sahip çıkması bakımından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Manas Destanı ile kökene vurgu yapılması ve her fırsatta bunun kullanılması, modern anlamda ülkenin millet olma çabasını daha sağlam temellere dayandırdığı çıkarımı yapılabilir.

Sonuç

Manas Destanı, Kırgızistan'ın ulusunun inşası bakımından bağımsızlığından günümüze kadar, bütün liderlerin döneminde önemli roller üstlenmiştir. Oluşumu oldukça eski dönemlere uzanan Manas Destanı, yalnızca Kırgız halkını bir çatı altında birleştiren bir araç olarak kalmamış, aynı zamanda toplumu uluslararası platformda temsil eden bir simge olarak varlık göstermiştir. Günümüzde Kırgızistan'ında yüzlerce yıl önce oluşturulmuş destanın temel alınarak politika oluşturulması, sadece kültürel olarak değil, ulusun oluşması aşamasında ideolojik ve politik olarak kullanılması dikkate alınması gereken unsurlar olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda milliyetçilik yaklaşımlarına odaklanmak gerekirse, Kırgızistan örneğinde milliyetçiliğin oluşumunu sadece birkaç yüzyıl geriye gidip ele almak, Kırgızistan gibi kadim bir geçmişe sahip bir millete haksızlık etmek olur. Modern anlamda milliyetçiliğin oluşumu Kırgızistan örneğinde de geçerliliğini korumakla birlikte, etnik kökeni tamamen bir ulusun kimliğinden ayırmak eksik analiz etmek olacaktır. Kökler, ulusun inşasının daha sağlam temellere oturtulması açısından önem arz eden değerlerdir. Bu anlamda Smith'in ifade ettiği gibi modern dönem öncesine ait bağlar, semboller, anılar vs. dikkate alınmadan modern dönem milliyetçiliği anlaşılacaktır. Bu noktada modern dönem öncesi oluşmuş Manas Destanı'na bakıldığında, günümüz Kırgız halkına ve onun kimliğine ait birtakım değerler görülecektir. Bu nedenle modern öncesi dönemin göz ardı edilmesi Kırgızistan'ın modern ulus devletinin tam olarak anlaşılabilmesi anlamına gelmektedir.

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

Kaynakça

- Agoston, G. ve Masters, B. (2009). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts on File, Inc.
- Akarslan, Z. (2020). Bağımsızlık Dönemi Kırgız Tarih Yazımına Kısa Bir Bakış. *Journal of Eurasian Inquiries / Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 95-108.
- Akayev, A. (t.y.). Kırgız Devlet Geleneği ve Manas. *Silo.Tips*. <https://silo.tips/download/kirgiz-devlet-gelene-ve-manas> (Erişim Tarihi: 11.10.2023).
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 131-151.
- Aktürk, Ş. (2006). Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler. *Doğu Batı*, (38), 23–53.
- Akyüz, Ç. (2011). Düünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları. *Turkish Studies*, 6(4), 15–26.
- Alımbayev, C. (2018). 19. yüzyılda Kırgızlar. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 113–125.
- Alptekin, M. Y. (2022). Teoriden Pratiğe Türk Dünyası Düşüncesi ve Ulus İnşası. M. Y. Alptekin ve Z. Çevik (Ed.). *Türk Dünyasında Ulus İnşası* (s. 1–54). Ankara: Nobel Yayınları.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Balcıkoca, S. (2022, 21 Eylül). Türk Dünyası Kültür Başkenti Bursa’da “Manas Haftası” Etkinlikleri Başladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/turk-dunyasi-kultur-baskenti-bursada-manas-haftasi-etkinlikleri-basladi/2691393> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- Bars, M. E. (2022). Türk Destan Kahramanlarının Babalık Vazifeleri: Oğuz Kağan ve Dede Korkut Örnekleri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 185–199.
- Bartold, V. V. (2014). *Orta Asya (2. Baskı)*. (A. D. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge.
- Bazancir, R. (2022). Orta Asya Türk Destanları ve Dede Korkut Boylarının Yapısal Analizi. *International Journal of Humanities and Education*, 8(17), 241–267.
- Beşirli, H. (2015). Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kimliğinin İnşasında Manas ve Manas Destanı’nın Simgeselliği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 29–46.

- Beşirli, H. ve Ünal, A. (2015). Kırgızistan'da Politik Toplumsallaşma Sürecinde Eğitim Kurumunun Fonksiyonu-Manas'ın Yedi Öğüdü-. *Gazî Türkiyat*,17, 1-12.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State (2. Baskı)*. Manchester: Manchester University Press.
- Buyar, C. (2017). Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar). C. Buyar (Ed.). *Kırgızistan: Tarih - Toplum - Ekonomi - Siyaset: Kırgızistan El Kitabı*. (s. 47-87). Bişkek: BYR Publishing House.
- Coldoşov, A. (2017). Kırgızistan İç Siyaseti. C. Buyar (Ed.). *Kırgızistan: Tarih - Toplum - Ekonomi - Siyaset: Kırgızistan El Kitabı*. (s. 245-286). Bişkek: BYR Publishing House.
- Conversi, D. (1995). Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism as Boundary Maintenance and Creation. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1(1), 73–85.
- D'Encausse, H. C. (1992). *The Great Challenge Nationalities and the Bolshevik State, 1917-1930*. (N. Festinger, Çev.). New York, NY: Holmes and Meier.
- Dagiev, D. (2014). National Territorial Delimitation in Soviet Central Asia: The establishment of the Uzbek and the Tajik Soviet national republics and the issue of stateness. *Regime Transition in Central Asia*. (s. 14-36). Routledge.
- Ekinci, N. (2016). Türk Dünyasında Ulusal Kimliklerin İnşasında Manas Destanı'na Siyasal İletişim Açısından Bir Yaklaşım. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 339–350.
- Eller, J. D. ve Coughlan, R. M. (1993). The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16(2), 183-202.
- Ertan, T. F. ve Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (62), 39–84.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusculuk*. (B. E. Behar ve G. G. Özdoğan, Çev.). İstanbul: İnsan.
- Geyikoğlu, H. (2001). Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin Milli Duygularına Etkisi. *Journal of Turkish Research Institute*, (16), 201–207.
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 279–298.

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

- Güldiken, N. (2006). Ulus, Ulus-Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 157–168.
- Gülensoy, T. (2003). Manas Destanı: Kırgızlar'ın Milli Destanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, <https://islamansiklopedisi.org.tr/manas-destani> (Erişim Tarihi:23.07.2023).
- Haugen, A. (2003). *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*. NY: Palgrave Macmillan.
- Isaeva, A. (2015). Trilogy of the Epic 'Manas. Semetey. Seytek' as National Identity of Kyrgyz People. *Oral traditions and epics of Central Asia* (s. 191–202). ICHCAP. <https://www.unesco-ichcap.org/eng/ek/sub8/sub7.php> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- Jacquesson, S. (2020). Claiming Heritage: The Manas Epic Between China and Kyrgyzstan. *Central Asian Survey*, 39(3), 324–339.
- Joldoshev, A. (2013). Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışma. *OAKA*, 8(15), 101–133.
- Kalkan, M. (2005). Kırgız Boylarının Yenisey'den Çıkarılmaları ve Coğrafi Dağılımları. *Erdem*, (42), 77–99.
- Kaptan, A, H. (2022, 05 Aralık). Manas Destanı günü kutlandı. *Tarihistan*. <https://www.tarihistan.org/manas-destani-gunu-kutlanidi/26451/> (Erişim Tarihi: 25.07.2023).
- Kara, F. (2013). Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1749–1767.
- Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. (Y. E. Tansü, Ed.). Elazığ: İKSAD.
- Kırgızistan. (t.y.). *İnsamer*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kirgizistan/> (Erişim Tarihi: 12.07.2023).
- Köksal, P. (2020). Orta Asya'da Tarihsel Kimlikler ve Çatışma. *International Crimes and History Journal*, (21), 21-52.

- Laruelle, M. (2012). The Paradigm of Nationalism in Kyrgyzstan. Evolving Narrative, the Sovereignty Issue, and Political Agenda. *Communist and Post-Communist Studies*, 45(1-2), 39-49.
- Lowe, R. (2003). Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic. T. Everett-Heath (Ed.) *Central Asia: Aspects of Transition* (s. 106-131). Londra: RoutledgeCurzon.
- Marat, E. (2008). National Identity and State-Building in Kyrgyzstan and Tajikistan. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*. <http://silkroadstudies.org/publications/silkroad-papers-and-monographs/item/13134-national-ideology-and-state-building-in-kyrgyzstan-and-tajikistan.html> (Erişim Tarihi: 07.08.2023).
- Oğuz, M. Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (62).
- Osmonov, O. C. (2013). Eski Kırgızlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 147-166.
- Özkırımlı, U. (2000). *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. London: Macmillan Press.
- Sabol, S. (1995). The Creation of Soviet Central Asia: The 1924 National Delimitation. *Central Asian Survey*, 14(2), 225-241.
- Sengupta, A. (2000). Imperatives of National Territorial Delimitation and the Fate of Bukhara 1917-1924. *Central Asian Survey*, 19(3-4), 394-415.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, A. D. (1996). Opening Statement Nations and Their Pasts. *Nations and Nationalism*, 2(3), 358-365.
- Smith, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. London: Routledge.
- Smith, A. D. (2011). The Nation: Real or Imagined. E. Mortimer ve R. Fine (Ed.). *People, Nation and State the Meaning of Ethnicity and Nationalism (2. Baskı)*. (s. 36-42). London: I.B. Tauris.
- Smith, A. D. (2022). *Milli Kimlik (10. Baskı)*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991).
- Smith, G. (Ed.). (1996). *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*. New York: Longman.

Kırgız Halkından Kırgızistan Devletine: Etno-Sembolizm Bağlamında Bir Analiz

- Tayfur, N. A. (2023, 09 Haziran). UNESCO, Manas Destanı'nın İlk El Yazmasını İnsanlığın Ortak Mirası İlan Etti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/unesco-manas-destaninin-ilk-el-yazmasini-insanligin-ortak-mirasi-ilan-etti/2918411> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).
- Toraman, A. (t.y.). Geçmişten Günümüze Kırgızlar ve Kırgızistan. *Academia*. https://www.academia.edu/18039545/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_K%C4%B1rg%C4%B1zlar_ve_K%C4%B1rg%C4%B1zistan (Erişim Tarihi: 07.03.2023).
- Tunç, H. ve Bilir, F. (1998). Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 0–0.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK) Online (2023). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).
- Wachtel, A. (2016). A Tale of Two Heroes: Kyrgyzstan in Search of National Role Models. *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, 5(1), 1–16.
- Weber, M. (1946). *Essays in Sociology*. (H. H. Gerth ve C. W. Mills, Çev.). New York: Oxford University Press.
- Yarımoğlu, S. (2022). Milliyetler Meselesi Temelinde Orta Asya'daki Sovyet Politikaları. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 31–60.
- Yılmaz, A. Y. ve Erdem, T. (2020). Osmanlı Millet Sistemi ve Milliyetçilik İle İlişkisi. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 15(4), 2563–2577.
- Yurdigül, Y. ve Ayhan, N. (2018). Sembolik Bir İletişim Aracı Olarak Manas Destanının Anıtlaştırılması (Bişkek Manas Anıtları Analizi). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 1889–1902.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 535–559.